

Швеція. Модель для збірки: вілла, "вольво", песик

КУПИТИ

Країна, про яку не чути в новинах, де працюють по чотири години на день, їдять гнилу рибу та депресують. А ще там живуть Карлсон і Грета Тунберг. Усе це про Швецію, і звісно, у цих словах не так багато правди.

Історикиня Юлія Юрчук, яка вже понад десять років живе у Швеції, у своїй книжці пояснить, що ж насправді робить шведське життя шведським. Вона розповість про пошуки житла (так, для цього треба стояти в чергах) і шведський дизайн, про фемінізм, татів у декреті й довіру до держави, а ще — про лагом і про те, чому шведи так люблять комітети.

Чому звичайне «привіт» для шведа — це так складно? Де купити горщики для квітів за дизайном принца? Як святкують Мідсоммар і Нобелівський тиждень і чому різдвяний ранок починається з вівсянки й мультиків про Скруджа? Ми з вами проживемо цілий рік у Швеції, поїмо булочок з корицею, потанцюємо на день сонцестояння, і дізнаємося, яке ж воно — шведське життя на практиці.

ШВЕЦІЯ

Модель для збірки:
вілла, «вольво», песик

Юлія Юрчук

віхбл

Юлія Юрчук

ШВЕЦІЯ

**МОДЕЛЬ ДЛЯ ЗБІРКИ:
ВІЛЛА, «ВОЛЬВО»,
ПЕСИК**

віх~~о~~ла

КИЇВ • 2022

УДК 304.3(485)
Ю83

Юрчук Юлія

Ю83 Швеція. Модель для збірки: вілла, «вольво», песик / Юлія Юрчук. — К. : Віхола, 2022. — 296 с. — (Серія «Життя»).

ISBN 978-617-7960-92-7 (п. в.)

ISBN 978-617-7960-93-4 (е. в.)

Країна, про яку не чути в новинах, де працюють по чотири години на день, їдять гнилу рибу та депресують. А ще там живуть Карлсон і Грета Тунберг. Усе це про Швецію, і, звісно, у цих словах не так багато правди.

Історикиня Юлія Юрчук, яка вже понад десять років живе у Швеції, у своїй книжці пояснить, що ж насправді робить шведське життя шведським. Вона розповість про пошуки житла (так, для цього треба стояти в чергах) і шведський дизайн, про фемінізм, татів у декреті й довіру до держави, а ще — про лагом і про те, чому шведи так люблять комітети.

Чому звичайне «привіт» для шведа — це так складно? Де купити горщики для квітів за дизайном принца? Як святкують Мідсоммар і Нобелівський тиждень і чому різдвяний ранок починається з вівсянки й мультиків про Скруджа? Ми з вами проживемо цілий рік у Швеції, поїмо булочок з корицею, потанцюємо на День сонцестояння і дізнаємося, яке ж воно — шведське життя на практиці.

УДК 304.3(485)

*Усі права застережено. Будь-яку частину цього видання
в будь-якій формі та будь-яким способом без письмової згоди
видавництва і правовласників відтворювати заборонено.*

ISBN 978-617-7960-92-7 (п. в.)
ISBN 978-617-7960-93-4 (е. в.)

© Юлія Юрчук, 2022
© Наталія Зуєва, обкладинка, 2022
© ТОВ «Віхола», виключна ліцензія
на видання, оригінал-макет, 2022

Відгуки про книжку

«Швеція» Юлії Юрчук — науково-популярний сторітелінг з невимовним шармом художнього тексту. Хто нічого або вкрай мало знає про Швецію, шведів, а особливо про «шведськість» і хотів би дізнатися, то вам сюди. Величезний обшир фактажу та неоціненний власний досвід заворожують і змушують читати текст на одному подиху. Дуже потрібна книжка. Люблю Швецію і, мабуть, саме на таку книжку, саме в такому викладі завжди чекала.

*Наталя Іваничук,
перекладачка з норвезької,
шведської, данської
та німецької*

Ця книжка, без сумніву, — путівник. Але путівник дуже дивний. Адже присвячений він не географії Швеції та не визначним її місцям, а серцям і головам шведів, які самі по собі є чимось визначним. Авторка, проживши в країні багато років, захоплено й захопливо розповідає читачам усе те, що вона побачила, почула та відчула на собі, що сховано від очей випадкових візитерів, туристів, але відкривається для старанних, систематичних дослідників.

Швеція — унікальна країна. Годі навіть перелічувати всі ті стереотипи, які поширені у світі щодо неї. Завдяки цій книжці я нарешті знаю, які вони водночас близькі до реальності та далекі від неї.

Я радо рекомендую книжку українським читачам. Вона неодмінно сподобається не лише тим, хто вже заочно закоханий у Швецію, а й тим, хто знає про неї лише назву. Нехай буде з вами лагом!

*Максим Беспалов,
письменник, мандрівник*

Швеція: модель для збірки

Можна багато написати про країну, в якій живеш, але це ніколи не буде вичерпною інструкцією про те, як вона «працює». У мене не було завдання створити покрокову «інструкцію з експлуатації». Я радше хотіла показати читачам, як я збирала свою модель, власне розуміння країни, яка стала моїм домом. Кожен може зібрати свою «шведську модель», я в цьому не сумніваюся. Утім певні елементи в ній будуть однакові для всіх, різниця буде тільки в тому, яким значенням ми наділимо їх у власному житті.

За чотирнадцять років проживання у Швеції я не раз чула запитання на кшталт:

«Ви там справді працюєте лише 4 години на день?»;

«Це правда, що там їдять гнилу рибу?»;

«Це правда, що у Швеції не можна звертатися до дітей “хлопчик” чи “дівчинка”?»;

«Шведи справді всі такі депресивні, як показують у шведських фільмах?».

І ще багато-багато інших подібних до них.

Ця книжка — спроба відповіді на запитання, які я отримувала від інших і — головне — які я сама ставила собі у певний момент життя в цій країні. Щойно приїхавши до Швеції, я взялася безперервно записувати нотатки про своє життя тут, про те, що мене найбільше дивує, що захоплює, що обурює. Думала, що зберу їх усі й видам книжкою. Та руки до цього все ніяк не доходили. Тепер я можу з упевненістю сказати, що дуже добре, що не доходили тоді, але дійшли саме зараз, коли перші враження осіли, коли досвід обріс контекстом, коли емоції переплелися з раціональним розумінням суспільства, а знання історії доповнили в голові картину того, чому все відбувається саме так. Тож тепер я можу написати книжку не про мій особистий досвід міграції, а більш загальну — про життя у Швеції, про країну, яка стала моєю домівкою вже у дорослому віці. Я тепер маю більш

виважене й раціональне ставлення до Швеції, ніж до України, де я народилася (і яку полюбила вже через сам цей факт).

Коли книжка вже була написана, Росія почала повномасштабну війну проти моєї Батьківщини, тисячі українців прибули до Швеції, щоб шукати захистку. Ця війна змінила світ, зокрема і Швецію. Зміни, які стосуються Швеції, я включила у відповідні розділи перед тим, як надсилати у видавництво фінальний рукопис. Сподіваюся, ця книжка буде цікавою для багатьох читачів, а також стане у пригоді тим українцям, які прибули до Швеції через війну і яким доводиться зіштовхуватися з її особливостями, до яких вони не готувалися і про які, можливо, ніколи не думали.

З надією на якнайшвидшу перемогу України і можливість усім українцям якнайшвидше повернутися додому, я присвячую цю книжку всім тим сміливим людям, які плекають свій дім скрізь, де б вони не були.

Країна, про яку не чути в новинах?

«Країна, про яку не чути в новинах» — саме таку характеристику дав Швеції мій батько, коли чотирнадцять років тому я сказала, що мене запрошують на аспірантуру в Стокгольм. В особистому рейтингу батька ця характеристика була найвищою похвалою країни. Крім Швеції, почесні місця в цьому неоголошеному змаганні також посідали Нова Зеландія і Канада.

Тепер я розумію, що не відсутність у новинах поєднує усі ці країни. Кожна з них обрала схожий тип суспільно-політичного устрою, який можна було б назвати «соціалізмом із людським обличчям», цитуючи відомий вислів. Вибір політичного напрямку відображав віру в певні цінності, що своєю чергою зумовило специфіку економічного розвитку й особливості стилю життя індивідів. Соціал-демократи у Швеції протрималися при владі практично без перерви понад сорок років — від 1932-го до 1976-го. Послідовно дотримуючись одного напрямку, країна будувала свій особливий устрій — шведську модель. Суспільство розвивалося, ідучи власним шляхом, який пролягав між Сціллою невблаганного капіталізму та Харибдою такого ж невблаганного комунізму. Це був певний middle way — середній (або серединний) шлях, — наслідки якого відчутні й дотепер.

Про це все я думаю зараз, та далекого 2009 року особливості шведського економічно-політичного устрою хвилювали мене найменше. Я була юна, сповнена надій на світле майбутнє і нескінченного бажання займатися наукою. Коли я думала про Швецію, я згадувала Пеппі Довгапанчоку та Карлсона (звісно, того, який живе на даху), Інґмара Берґмана і психологічні страждання його героїв. Ще я думала про переможну ходу фемінізму та дбайливе ставлення до природи. Непоганий набір знань про країну, куди маєш переїхати на кілька років! Пізніше я зрозуміла, що такі самі уявлення про Швецію мають майже всі, тому що кожного разу, коли я кажу, що мешкаю у Швеції, то обов'язково чую запитання про Карлсона й фемінізм, а останні кілька років — ще й про Грету Тунберг.

Чотирнадцять років тому Швеція була для мене білою плямою на мапі. Я ніколи до того там не була. У школі й університеті я вивчала

англійську, німецьку, польську, іспанську. Я навіть французьку вивчала всіма підручними способами, але про шведську ніколи навіть не задумувалася. На час переїзду я не знала жодного шведського слова. Зате озброєна знаннями з книжок Астрід Ліндгрен і фільмів Інґмара Берґмана. З таким чудовим багажем я й почала життя в цій країні.

Для мене Швеція стала коробкою з пазлами, яку мені вручили по приїзді й у яку забули вкласти зображення, — тож поняття не мала, яка картинка має вийти. Або це схоже на те, коли тобі привозять меблі з ІКЕА, але забувають вкласти інструкцію, тож доводиться лише здогадуватися, що саме лежить у пакунку: шафа для одягу, книжкові полиці, а може, спальний гарнітур? І я мала скласти все те (і пазл, і меблі) самостійно, методом спроб і помилок. На допомогу прийшли вроджений потяг до пізнання, любов до навчання, читання, спілкування, а також постійне обдумування головних питань: як це все працює, чому все працює саме так, і основне — де моє місце в усій цій конструкції?

За чотирнадцять років тут моє життя кардинально змінилося, і все стало на свої місця. Здається, пазл склався: я викладаю шведську історію у шведському виші для шведських (здебільшого) студентів, майже всі курси — шведською. Також за цей час я написала дисертацію, отримала звання доктора наук, переклала кілька книжок зі шведської на українську. А ще я народила доньку, яка на час написання цієї книжки вже встигла піти в четвертий клас. Випереджаючи запитання, яке я завжди чую після Пеппі чи Карлсона, відповідаю: мій чоловік теж з України, тож усі труднощі інтеграції і життя в новій країні ми пройшли разом. У нас не було, як люблять казати шведи, «м'якого старту», коли місцевий партнер може допомогти увійти в локальне суспільство. Ми ж стали частиною всіх можливих контекстів самостійно.

Також за цей час я зрозуміла, що мій батько помилявся (вибач, тату, але так буває). Швеція потрапляє в новини! Завдяки тому, що мені довелося (або пощастило, це вже як подивитися) стільки років викладати історію Швеції, я тепер точно знаю, що ця країна завжди мала особливе вміння привертати до себе увагу світу. Можливо, це не траплялося на щоденній основі, але Швеція завжди вміла справді гучно заявити про себе, і завжди так, що іноземні коментатори

ділилися на табори, які дотримувалися кардинально протилежних думок про цю країну. Ще у 1960-х цю тенденцію помітив американський дослідник Девід Дженкінс, коли писав, що, мабуть, найбільшим досягненням Швеції є вміння стимулювати абсолютно різні реакції за кордоном ¹.

Навіть якщо взяти останні три роки, то помітимо слушність такого зауваження. Пандемія COVID-19 у 2020 році вивела Швецію на перші шпальти міжнародної преси. Хтось хвалив, хтось ганив, але всім було діло до цієї маленької країни на півночі Європи. Ось у цьому і є вся Швеція: якщо вже виходити на шпальти світових медіа, то гучно. Здається, це основний шведський підхід до позиціонування себе у світі. Я навмисне написала про «маленьку» країну, бо саме гучність заявляння про себе, а головне — обсяг реакцій у світі на все, що відбувається у Швеції, непропорційні розміру самої країни.

Ситуація з пандемією показала, що Швеція знову знайшла свій особливий «серединний» шлях. Саме його оспівували чи ганили ще з тридцятих років XX століття. Ця книжка не про те, як Швеція боролася (і бореться) з пандемією, тому я не буду зупинятися на описові заходів безпеки, які поєднувалися з досить легкими (або, на думку інших, легковажними) обмеженнями. Про це вже багато написано, й у мене немає мети повторювати ². Мені наразі йдеться про те, що і в ситуації пандемії Швеція знайшла свій серединний шлях, який уповні виражає суть *шведськості*, про яку йтиметься у цій книжці. Те, що працює у Швеції, може працювати саме у Швеції. Навряд чи країни з більшим населенням, з більшою територією, з іншим суспільно-політичним устроєм можуть повністю повторювати шведський шлях. Як буде зрозуміло з цієї книжки, саме такої думки я дотримуюся досі: лише Швеція може бути Швецією, її досвід неможливо повністю перенести в інший контекст.

Ця книжка саме про це — про *шведськість* і про особливий шведський шлях, який я відкривала для себе протягом років життя тут. Що ж входило в цей пазл, який мені видали без картинки, і як я давала з ним раду? Тепер я розумію, що кожна деталь у коробці була для чогось потрібна. Стало очевидно, які елементи були основними, а які — допоміжними в цій складній конструкції. Тож на сторінках книжки я ділюся з вами тим, що в мене вийшло в результаті. Коли я пишу

«шведськість», то повністю розумію, що це — умовний конструкт, адже нема чистої категорії, яка б визначала когось як стовідсоткового шведа чи стовідсоткового українця. Усі соціальні категорії рухливі й до певної міри умовні. Національні особливості тої чи іншої країни краще стають видимими у порівнянні з іншими групами. Тож коли я пишу «шведськість» або «шведи» — це узагальнення, а не істина в останній інстанції.

Особливості життя як категорія пізнання

Від самого початку життя у Швеції я дивилася на все навколо з дослідницьким інтересом, притаманним людині, яка приїхала звідкись інде й намагається зрозуміти суспільство навколо. «Особливості життя по-шведськи» стали для мене категорією аналізу й пізнання нового. «Особливості» для себе я окреслюю як щось, на що звертають увагу чужинці та що зазвичай не помічають місцеві. Ці особливості стали для мене основними елементами конструктора, моїми нитками Аріадни, які вели від деталей до бачення більшої і складнішої картини.

Я далеко не перша, хто пише про Швецію. Останнім часом з'явилося багато книг про «лагом» — особливий шведський життєвий устрій, заснований на збалансованому підході до всього: роботи, сім'ї, відпочинку. Ба більше, про особливості «шведського шляху» писали ще до того, як стало модним писати про всілякі «народні життєві філософії»: шведський лагом, данський хюге, японський ікігай або фінський сісу. Уже майже століття багато коментаторів намагаються розібратися, що ж такого особливого у Швеції (причому особливості можуть бути як зі знаком плюс, так і зі знаком мінус). У багатьох авторів були справді амбітні цілі: переконати світ у тому, що абсолютно всім країнам потрібно брати приклад зі Швеції і наслідувати її в усьому. Були й такі, які навпаки з усіх сил намагалися застерегти інші країни про небезпеки шведського устрою, аби ні в якому разі не докотитися до такого життя (залежно від політичних уподобань авторів).

Протягом 1930-х у США вийшло кілька книжок американського журналіста Маркіза Чайлдза, де він зачаровано розповідав про Швецію і всіляко пропагував шведський триб життя ³. Особливо його зачарувала економічна система країни, яка вибрала шлях посередині між капіталізмом і комунізмом. Чайлдз щиро вірив, що США має багато чого навчитися у скандинавів. Цей американець був надзвичайно зачарований усім шведським: політикою, освітою, наукою, медициною, архітектурою тощо. Та що там казати, якби він міг, він би точно перетворив на Швецію весь світ! Історикам і досі

цікаво читати його книжки, адже він їх писав практично паралельно з тим, коли у Швеції активно відбувалося впровадження радикальних суспільних реформ, які пізніше визначили обличчя країни на багато десятиліть. Своїми книгами Чайлдз, можна сказати, започаткував цілий жанр «шведології». Після нього вийшло ще багато книг, в яких дослідники розбиралися, як працює шведський серединний шлях. Здавалося, усіх цікавило, «як Швеції вдалося» (або «не вдалося», залежно від того, до якого табору належали коментатори).

Саме в першій половині ХХ століття склалося загальне уявлення про Швецію як про країну-утопію, де переможно крокує прогрес — в індустрії, технологіях, політиці, культурі. В уже згадуваного вище Дженкінса книжка якраз мала дуже промовисту назву «А Швеція — справді рай?». Деякі його колеги йшли далі й називали свої книжки ще гучніше — як, наприклад, «А шведи — взагалі люди?»⁴.

Сприйняття Швеції як країни-утопії породжено тим, що на початку ХХ століття країна, яка ще в другій половині ХІХ-го потерпала від бідності, голоду, масової еміграції, зуміла модернізуватися і почати будувати суспільство загального добробуту. Швеція відносно легко вибралася з економічної кризи в 1920-х і розгорнула потужні програми реформ в усіх сферах життя (від економіки й політики до сімейних стосунків). Через це історію Швеції часто представляли як історію Попелюшки, яка з бідності буквально за одну ніч вибралася у нове, забезпечене життя принцеси.

Успіхи модернізації для багатьох дослідників стали приводом розглядати Швецію як магічну «кришталеву кулю», що може показати майбутнє, до якого дійде весь світ (якщо постарається). Чим вам не утопія, правда? Протилежний табір був не таким оптимістичним і називав Швецію радше антиутопією, постійно вказуючи на те, що навіть у цьому економічному раю люди страждають. Як приклади наводилися зазвичай секс, наркотики, і... ні, не рок-н-рол, а психологічні проблеми.

Під час Холодної війни Швеція відігравала роль червоної ганчірки, на яку мусили реагувати і на Заході, і на Сході. Наприклад, у 1962 році в радянських «Ізвестіях» писали про «духовну бідність» Швеції. У Східній Німеччині в цей час країна отримала прізвисько «пекла зі встановленим кондиціонером». Пізніше виходили ще десятки книжок

про «шведську розпусту», або сексуальну свободу (теж залежно від погляду тих, хто пише), тому що Швеція від початку 1960-х славилася своєю ліберальною сексуальною політикою, відголоски якої можна було побачити у місцевих фільмах і літературі. Комусь могло це не подобатися, але цей період свободи створював особливі умови для творчості — і не лише для шведських митців. Так, наприклад, американська філософиня Сьюзен Зонтаґ зняла два фільми саме у Швеції і зі шведськими акторами. Зонтаґ привабив тамтешній рівень свободи, розкутості і відкритість до експериментів. Після достатньо довгого перебування у Швеції Зонтаґ розчарувалася в багатьох аспектах шведського життя: шведи видалися занадто мовчазними, соціалізм виявився капіталізмом, а заявлена безкласовість обернулася фактом про те, що лише кілька сімей тримають у своїх руках практично всю економіку країни. Як бачимо, зачарування і розчарування часто йдуть попідруч.

Коли кілька років тому з'явився вже згадуваний вище тренд на всілякі національні філософії і стилі життя, інтерес до Швеції знову виріс. Книжки про шведський лаґом почали з'являтися на полицях поряд із книжками про данський хюґе. Швеція поставала не такою «карамелізованою» і закоханою в комфорт, як сусідня Данія, а більш виваженою і відповідальною. Якоюсь мірою моя книжка продовжує тренд розповідей про Скандинавію, хоча я стараюся не просто розповісти, як тут живуть, а й пояснити, чому так склалося. Професія історика і тут не дає спокою, хоча я переконана: що глибше ми щось знаємо, то більше шансів, що ми полюбимо об'єкт пізнання. І Швеція стала для мене саме таким об'єктом.

Польова антропологія і автоетнографія

Я не намагалася написати ще одну «книжку в стилі лагом / хюге», де Швеція знову поставала би як така собі утопія з найвідповідальнішими у світі людьми, які знайшли баланс в усіх сферах життя і тепер можуть навчати інших. Моє завдання менш амбітне — розповісти про особливості життя у Швеції через власний досвід укупі з рефлексією про історію і культуру цієї країни.

Коли англійська соціологиня Кейт Фокс писала свою книжку про англійців, вона окреслила свій підхід як «домашню антропологію», яка ґрунтується на добре відомому методі дослідження — включеному спостереженню. «Домашнім» вона назвала підхід тому, що досліджувала не далекі народи, а неписані правила життя у своїй рідній країні. У мене ж вийшло включене спостереження за суспільством, яке не було моїм рідним від початку, але яке я намагалася зрозуміти і «привласнити» в ньому все те, що мені подобалося, а також прийняти те, що не подобається, як даність, яку я не можу змінити. Мій метод теж можна назвати «домашньою антропологією», але з приміткою, що я привласнювала «свій дім» у процесі пізнання чужого середовища, яке в процесі привласнення ставало моїм домом. Тому я б назвала мій метод «антропологією одомашнення», де сам процес пізнання і є шляхом привласнення й одомашнення «чужої» культури.

Шведська дослідниця Сара Ахмед пише, що наше відчуття дому формується в пізнанні та поясненні для себе, як і що працює⁵. Я з нею повністю погоджуюся: через пізнання та пояснення я привласнюю собі дім і відчуття приналежності до суспільства, яке я не отримала у спадок від пращурів.

У Швецію я приїхала у досить дорослому віці 28 років, і так сталося, що я тут живу вже чотирнадцять років. Усі ці роки я спостерігаю за суспільством і намагаюся зрозуміти його. Розуміння завжди пов'язане з любов'ю: що більше ви розумієте когось, то легше його любити. Розуміння також допомагає прийняти те, що не зовсім подобається. Шлях міграції непростий. На цьому шляху будуть траплятися різні люди і досвіди. Щось буде радувати, щось — дратувати. Мушу

сказати, що мене важко по-справжньому розізнати. Якщо я за щось чіпляюся, то починаю розбиратися і шукати відповіді на запитання: чому це так відбувається? На пошук відповіді йде стільки енергії, що на злість уже не вистачає сил. Коли ж відповідь нарешті знаходиться, то найчастіше розумієш, що нічого непересічного не відбувається, ніхто нічого саме проти тебе не має. Певним чином усі мої нотатки про шведське життя, які я почала вести, щойно сюди приїхала, були для мене стратегією виживання і подолання труднощів, з якими стикається людина в міграції. Без намагань зрозуміти, що і як тут працює, а головне — чому саме так, я б не залишилася так надовго.

Одразу хочу застерегти і заспокоїти читача. Перед вами не наукова книжка у чистому вигляді. Якщо тут і з'явилися слова «метод», «антропологія», «пізнання», то це через те, що книжку пише людина, яка мислить науковими категоріями і хоче показати, які мотивації стояли за написанням цієї книжки і як власне ця книжка формувалася. Далі таких слів чи спеціальних термінів майже не буде, адже для мене головне розказати свою історію складання шведської моделі, власного конструктора. Звідси й підзаголовок книжки — «Модель для збірки».

Я не претендую на універсальність висновків. Чітко розумію, що навіть якщо я й намагаюся зрозуміти структуру, ґрунтувати свої думки на дослідженнях, статистиці, цифрах, то однаково бачу все через свій особливий досвід. У формуванні нашого сприйняття дійсності має значення все: хто ти, звідки, з якою ціллю приїхав, як у тебе склалися взаємини з іншими, чим ти займаєшся, з якими людьми живеш, спілкуєшся і працюєш. Мій досвід завжди буде відмінним від досвіду тих, хто, наприклад, приїхав сюди без документів, або хто втікає від війни, або у кого обмежені права на роботу чи освіту, або тих, хто приїхав сюди в ролі експатів у велику міжнародну компанію, або за сімейними обставинами, у кого завжди було де жити, кого тут чекали й одразу вводили в усі можливі місцеві контексти. У всіх нас від початку різні умови, різний досвід, різний багаж з минулого, і все це впливає на наше бачення світу.

Тож аби окреслити, з чого формувалося моє ситуативне знання, мушу розповісти про свою особисту ситуацію: я приїхала у Швецію писати дисертацію в Стокгольмському університеті. Програма аспірантури передбачає чотири роки дослідницької роботи. Від початку я була

переконана, що саме на цей період я і приїхала в цю країну. Мої папери передбачали, що щороку я продовжуватиму свій дозвіл на проживання. Тож щороку в мене йшло кілька місяців на боротьбу за документи. Скажу одразу, жодна взаємодія з міграційною службою не була легкою: вони тримали мої документи місяцями, тому я не могла проводити дослідження (яке було пов'язане з Україною) і жила в перманентному стані стресу. Це важливо знати, тому що люди, які не мали проблем із документами багато років поспіль, будуть абсолютно точно мати інші враження від шведської міграційної системи.

До того ж від початку в мене не було де жити. А коли у Швеції нема де жити, то це грандіозна проблема, про яку я напишу як про окремий елемент шведської моделі. Наразі просто зазначу, що винайняти тут житло — це ціла пригода, адже спочатку треба постояти в черзі років двадцять, а якщо попередні двадцять років ти прожила в іншій країні й не стояла в цій черзі, то задача з пошуку житла стає задачею з зірочкою. Перші два роки я тут жила сама, потім до мене приїхав чоловік. За тодішнім законодавством, як чоловік аспірантки, він не мав дозволу на роботу. Для того щоб отримати дозвіл, йому потрібно було знайти роботодавця, який би погодився за нього боротися: доводити, що в жодній країні Європейського Союзу нема такого унікального спеціаліста, як він. Нам усе це вдалося, але знову ж таки це була задача з зірочкою. Якщо ви не спеціаліст з ІТ, для яких існують особливі правила у міграційній службі, то процес боротьби за документи може стати просто польотом у космос. Зараз українцям, які прибувають за директивою ЄС, рятуючись від війни, одразу надається право на роботу. Це дуже потужна допомога для старту, але і це не гарантія, що все буде просто. У Швеції дуже важливо знати шведську мову, і про це ми ще детально поговоримо у відповідному розділі.

Гадаю, ви вже зрозуміли, що в людей, які мали інший досвід — із меншою або більшою кількістю «задач із зірочками», — будуть інші враження від країни. Наш досвід не був екстремальний, ми ніколи не жили на вулиці, ми завжди мали всі документи, щоб перебувати в країні, ми були висококваліфікованими спеціалістами зі знанням кількох мов, завдяки колегам у мене одразу було велике коло спілкування, що полегшувало наш шлях у це суспільство. І головне — ми були разом, а разом будь-які труднощі долати легше, я це точно

знаю, бо можу порівняти з двома роками життя наодинці. Навіть коли ми обоє жили на одну мою зарплату докторантки, це морально було набагато легше, ніж боротися з усіма труднощами емігрантського життя самій.

Коло мого спілкування — це здебільшого люди з академії. Це ще один окремий фактор, який впливає на те, як я бачу цю країну і світ навколо мене. Завдяки чоловікові мені трошки відкрився світ бізнесу, і я можу впевнено сказати, що він дуже відрізняється від академічного. У світі корпорацій люди інакше поведуться, мають дещо інші цінності й ідеали. Це важливо підкреслити, бо для написання цієї книжки я могла протиставляти різні когорти людей і все одно доходити висновків, що незважаючи на різноманіття досвідів, у всіх цих людей більше спільного, ніж відмінного. І ось саме це спільне і було для мене ключем до пізнання шведського життя.

Ми з родиною встигли пожити не лише в Стокгольмі, але і в іншій частині Швеції — Смоланді, це південь країни. Я також попрацювала на самій півночі Швеції — в Умео. Тож до своїх спостережень я змогла додати ще й регіональну складову для порівняння. У результаті спільні риси знову ж таки переважали.

Сподіваюся, що після прочитання книжки читачі, які ніколи не були у Швеції, захочуть тут побувати. Я ніжно люблю цю країну, попри всі перепони, пов'язані з міграцією. Проте навіть якщо я і люблю її, моя оптика досить критична. Стільки років в академії далися взнаки, а вроджена допитливість постійно примушує ставити незручні запитання. Останнім поштовхом до написання книжки стали мої студенти-американці. У розпал пандемії я викладала єдиний курс наживо — для студентів за обміном. Це були дуже амбітні студенти з найкращих вишів США, це був мій перший курс за всі роки у Швеції, який я викладала англійською, а не шведською, і це був найдовший курс, який я будь-коли викладала: аж чотири місяці ми зустрічалися двічі на тиждень і вивчали історію від вікінгів до наших днів (зазвичай курси тут тривають місяць-півтора). Студенти ставили непрості запитання, вони в усьому сумнівалися і намагалися докопатися до суті. Словом, це була група студентів, про яку мріє кожен викладач: допитливі, амбітні, цілеспрямовані, начитані. Наприкінці тих чотирьох місяців вони мені сказали, що дуже вдячні за курс, а особливо — за те,

що я не є шведкою, бо навряд чи людина, яка тут народилася, могла б так відсторонено і водночас зацікавлено розбиратися в питаннях, які їх цікавили. Це остаточно переконало мене в тому, що мені таки є що розповісти і я можу спробувати вийти за межі курсу історії і поділитися знаннями про Швецію з ширшою аудиторією.

Для написання цієї книжки я опрацювала багато досліджень, поспілкувалася з сотнями людей, поспостерігала за їхнім життям, зокрема за життям власної сім'ї. Усе це допомогло мені вбудувати свій персональний досвід у ширший контекст і більшу історію. Проте в книжці буде не дуже багато про мене, але багато — про суспільство і країну, в якій я живу. Мій же особистий досвід використано радше як запрошення поговорити на кожную окрему тему, а також для розважальних цілей, адже індивідуальний досвід пізнання нового — це часто весело. Незнання, звісно, приносить багато непростих моментів, однак із ними стає легше жити, коли розповідаєш про них у формі жартів або анекдотів.

У книжці я розповім про те, що робить шведське життя шведським. Ми будемо збирати власну шведську модель. Ми не тільки поговоримо про шведське бажання знайти золоту середину у вигляді лаґому, про шведську сім'ю чи шведський дизайн, екологію, фемінізм, або тат у декреті — ми з вами також проживемо цілий рік у Швеції, поїмо булочок з корицею, потанцюємо навколо зеленого стовпа у День сонцестояння і дізнаємося, яке ж воно — шведське життя на практиці. Я навмисно приділяю багато уваги не лише звичкам, традиціям, але й матеріальному світові, адже через побутові предмети, їжу, місця ми можемо пізнати не менше, ніж аналізуючи певні практики і дискурси. Час від часу на сторінках з'являтимуться історії про моїх улюблених шведів, тих, хто мене надихає і захоплює та завдяки кому я люблю цю країну. Ще час від часу будуть вмикатися хвилинки мого наукового занудства. Профдеформація — серйозна штука, та я буду намагатися навіть у ці моменти писати доступно і без провалювання у важку термінологію. У цій книжці буде багато парадоксів, і це не дивно, адже на кожную особливість є її протилежність, завдяки чому все й тримається в балансі.

Тепер, коли всі виправдання зроблені, кордони розставлені, цілі визначені, починаємо збирати модель! Ласкаво прошу до (моєї)

Швеції!

¹Jenkins, David. *Sweden and the Price of Progress*. New York: Coward-McCann, 1968.

² Дещо про пандемію у Швеції можна прочитати у моїй статті для «Коридору»: <http://www.korydor.in.ua/ua/stories/iuliia-iurchuk-tsej-rik-udoma-stysnuv-nashi-horyzonty-pam-iaty.html>

³ Childs, Marquis William. *Sweden: The Middle Way*. New Haven: Yale University Press, 1936; Childs, Marquis William. *This is Democracy: Collective Bargaining in Scandinavia*. New Haven: Yale University Press, 1938; і оновлена версія: Childs, Marquis William, *Sweden: The Middle Way on Trial*. New Haven & London: Yale University Press, 1980.

⁴ Berggren, Henrik, and Trägårdh, Lars. *Är Svensken Människa?: Gemenskap och Oberoende i det Moderna Sverige*. Stockholm: Norstedt, 2006.

⁵ Ahmed, Sara. "Home and Away: Narratives of Migration and Estrangement". *International Journal of Cultural Studies* 2, no. 3 (December 1999): 329–47.

Лагом як основа конструкту

Шведська утопія

Я вирішила починати книжку з пояснення поняття *лагом* (lagom), бо, як на мене, це і є основа всієї конструкції під назвою «Швеція». Якщо коротко, то лагом — це балансування між протилежностями, це пошук консенсусу в найбезнадійніших ситуаціях, це відповідь на загострене відчуття справедливості, коли хочеться, аби в усіх усього було порівну. Лагом — це саме той основний пазл, від якого ми будемо починати складати свою картинку. Кожен розділ книжки буде по частинці докладати елементи так, що наприкінці читачі зможуть зрозуміти, що саме означає таке абстрактне поняття, як лагом, на практиці.

Як уже згадувалося, шведська модель у сенсі політично-економічного устрою часто асоціюється з утопією — країною з досконалим устроєм суспільства. Проблема лише в тому, що утопій не існує, це якийсь недосяжний ідеал, придуманий людьми, яким хочеться в цей ідеал вірити. Лагом теж має в собі щось утопійне, адже ідеальний баланс в усьому, чесний розподіл багатств, бажання, щоб усім і всього було достатньо і щоб при цьому в усіх залишалося відчуття, що все справедливо, — це також щось утопійне, правда? Проте утопійність не заважає тягнутися до ідеалу. Тому навіть якщо ідеальної ситуації, де все завжди лагом, на практиці не буває, прагнення досягти цього стану важить багато і впливає на поведінку й ухвалення рішень на всіх рівнях — від сім'ї до великої політики.

Коли вже згадуваний американець Маркіз Чайлдз писав свою книжку про Швецію, він намагався переконати американське суспільство, що саме шведська модель — найкраща, бо вона поєднує всі переваги ринку з утопійними ідеями соціалізму, а саме — розвитком і модернізацією всіх сфер життя, де економічне зростання працює на благо кожного, де прибутки чесно розподіляють задля суспільного добра. Це прагнення балансування між ринковою економікою США з

одного боку та плановою економікою СРСР з іншого стало основною рисою серединного шляху в політиці, як його бачили шведські соціал-демократи. По суті, це балансування і є лагом у найширшому значенні. На момент видання книжки Чайлдза Америка лише виходила з Великої депресії і перебувала в пошуку шляхів подальшого розвитку. У дослідника були великі надії зробити з США Скандинавію, але такі ідеї не прижилися на американському ґрунті.

Уже ближче до нашого часу — в контексті британських дебатів про свій Третій шлях у контексті політики Блера — Швеція знову постала як нова утопія для прихильників лівих ідеологій. Назва памфлету журналіста Financial Times Роберта Тейлора «Доказ, що кращий світ можливий» звучить як красномовна ілюстрація утопійних уявлень про Швецію, які панують і в наш час⁶. Навіть коментатори, які дотримуються відверто консервативних поглядів, пишуть про Швецію як про утопію. Так іще один журналіст Ендрю Браун назвав свої мемуари про життя у Швеції «Риболовля в Утопії», де він зізнавався, що цієї утопії з експериментальним новим устроєм життя, який панував колись, більше не існує, і відверто оплакує цей факт⁷.

Якщо здається, що утопійні уявлення про Швецію народжуються в головах лише іноземців, то це не так. Міфологію навколо шведської моделі, та й узагалі скандинавської чи нордичної (Nordic) плекають і всередині цих країн. У Швеції про саму «шведську модель» говорять із певною ностальгією, як про щось далеке, що існувало в минулому, але чого вже нема⁸. Як у політичних дискусіях у масмедіа, так і в розмовах із друзями за кавою я чітко бачу, як усі скрушно оплакують шведське життя колись. Коли ж намагаюся запитати, а коли ж було добре, то зазвичай людям важко відповісти, коли саме закінчився рай. Більшість сходиться на тому, що в дев'яностих, коли почалася економічна криза, прекрасне життя закінчилося. Та якщо запитати у старшого покоління, то вони посувають цей час закінчення раю до вісімдесятих. У найзапекліших прихильників соціал-демократів рай закінчився у сімдесятих, коли ця партія вперше за тридцять років прогнала вибори (і неважливо, чи ці прихильники взагалі хоча б встигли народитися до того часу, чи ні). Гадаю, фактично життя змінилося з економічною кризою на початку дев'яностих. Проте факти тут не головне, міфологія працює поза фактами, а в міфологічних уявленнях шведів (і не тільки)

існує думка, що у ХХ столітті був період, коли все було справедливо і країна впевнено рухалася до світлого майбутнього, але межі цього періоду не закарбовані в камені. А от спільний знаменник цієї ностальгії — це безперервне правління соціал-демократичної партії. Ностальгія за минулим відчутна в усьому: в стилі, естетиці, культурі, політичних дебатах.

Уже з початком 2000-х митці почали звертатися до тем, просякнутих ностальгією за минулим, наче майбутнє назавжди зникло якраз у дев'яностих. Так, у фільмі мого улюбленого шведського режисера Роя Андерссона «Ти, хто живий» (Du levande, 2007) герої блукають, ніби сновиди, в пошуках майбутнього, що зникло. Відома на весь світ художниця Карін Мамма Андерссон здобула свою славу якраз своїми картинами, що зображують покинуті будинки з характерними інтер'єрами, в яких кожен швед упізнає меблі та стиль з 1930-х, 1940-х чи 1950-х. Хоча стиль можна відтворити, але минуле життя — уже ні. У 2017 році вийшов серіал «Наш час настав» (Vår tid är nu), який умить став популярним. Серіал просякнутий ностальгією за часом, коли Швеція ставала собою, коли минуле щільно закрило за собою двері й усе суспільство мчало у вирі модернізації вперед, до майбутнього. Якщо комусь треба крескурс із сучасної історії Швеції, то цей серіал — саме те, що треба!

Ностальгія породила цілий бум на елементи інтер'єру з перших десятиліть минулого століття, який триває досі. Саме наприкінці дев'яностих, коли стало зрозуміло, що пройшла ціла епоха, абсолютно все, що нагадувало першу половину ХХ століття, почали асоціювати з *folkhemmet* — «народним домом» — особливим уявленням про те, як має виглядати життя у шведському суспільстві. Найвідомішим втіленням «народного дому» сьогодні є ІКЕА. Про все це ми ще поговоримо в окремих розділах, але поки я хочу підкреслити, що **пошук утопії триває і шукають її в минулому**. Як у деяких країнах колишнього соціалістичного блоку існує ностальгія за тодішнім життям (яку ще називають «остальгією»), так само й у Швеції відчувається велика туга за втраченим часом, коли здавалося, що перед суспільством відкриті безкінечні можливості розвитку і нестримного економічного зростання.

Як відомо, що для когось утопія — те для інших втілення пекла на землі. Для багатьох коментаторів із правого боку політичного спектру Швеція є прикладом кошмару, в якому індивід повністю позбавлений свободи. У 1970-х консервативний автор Роланд Гантфорд опублікував красномовну книжку «Нові тоталітаристи» (The New Totalitarians, 1971), де Швеція змальовувалася як приклад тоталітарного суспільства, в якому, починаючи аж із XVI століття, держава намагалася контролювати кожную сферу суспільного (й індивідуального) життя ⁹. Навіть менш запеклі коментатори використовують приклад Швеції, аби налякати публіку високими податками і втручанням держави у приватне життя. Так, у президентській кампанії в США республіканець Джон Маккейн звинувачував Обаму в тому, що той хоче перетворити США на Швецію. Варто лише згадати виступи Дональда Трампа, на яких він використовував Швецію для відлякування своїх виборців від ідей рівного розподілу благ і підвищення оподаткування багатих.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

КУПИТИ